

Antiikki Porthanin väitösteeseissä

Inkeri Kinnari

H. G. Porthanin kirjallinen jäämistö koostuu akateemisista teksteistä, kirjeistä sekä lehtikirjoituksista. Väitöskirjoina julkaistujen tutkielmien liitännäismateriaalina on lisäksi ilmestynyt niin sanottuja väittelijän teesejä (*theses respondentis*)¹. Esitän aluksi lyhyen johdatuksen näitten teesien luonteeseen osana Turun akatemian väittelykäytäntöjä, jonka jälkeen käsittelen tämän artikkelin aihetta eli antiikkia teeseissä. Tarkasteluni kohteena ovat teesien klassiset sitaatit sekä muut antiikin historiaa ja kirjallisuutta koskevat maininnat. Selvitän, miten ja mihin Porthan antiikin kirjallisuutta käyttää sekä millainen asennoituminen yleisesti antiikkia kohtaan teeseistä välittyy.

Porthan-tutkimuksessa pidetään Porthanin julkaisemia teesejä materiaalina, joka varmuudella on hänen itsensä kynästä lähtöisin ja sopii hyvin valaisemaan hänen akateemisia ajatuksiaan ja painotuksiaan. Ajankohtaisten asioiden ja Porthanin omien näkemysten lisäksi teesien on nähty sisältävän suurelta osin vakiintunutta oppiainesta. Lisäksi on huomattu, että teeseissä esiintyvät ajatukset ja aiheet tulevat usein esille myös Porthanin esimiehisytydellä julkaistuissa varsinaisissa pro gradu -väitöksissä.² Edellä esitetyn valossa olen valinnut tämän artikkelin näkökulmaksi teesien tarkastelun Porthanin opetuksen välineenä. Tavoitteenani on kuvata sitä, miten Porthan esittää antiikkiin liittyviä asioita nimenomaan teesiväitöksen kaltaisessa julkisessa opinnäyte- ja samalla myös opetustilaisuudessa. Porthan ilmaisee teeseissä mielipiteensä, ideansa ja keskeisinä pitämänsä opinkappaleet tiiviissä muodossa, josta puuttuu varsinaisille väitöskirjateksteille ominainen oppineisuuden osoittaminen ja koruilmaisujen viljely. Teeseissä esiintyvät näkemykset ovat opetuskäyttöön muokattuja versioita laajemmista tieteellisistä kysymyksistä. Teeseistä välittyvä asennoituminen antiikkia kohtaan ei välttämättä edusta Porthanin kokonaisnäkemystä vaan sitä näkemystä, jonka hän opettajana halusi oppilailleen ilmaista.³

Väittelijän teesit aineistona

Turun akatemian kandidaatin, maisterin ja tohtorin tutkinnot suoritettiin puolustamalla väitöskirjaa julkisessa väitöstilaisuudessa. Nämä tutkielmat olivat useimmiten vain

¹ Teesit ovat ilmestyneet väitöskirjoiksi paloitelluissa sarjajulkaisuissa, joita ovat: *Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis (Bibl.): OO V, 25 väitöstä; Chronicon Episcoporum Finlandensium (Chron.): OO VI–VII, 56 väitöstä; De Poësi Fennica (Poës.), R. V. Pauli Juusten Narratio de Legatione sua Russica (Russ.) ja Historia Borgoe Urbis Nylandiae (HBorg.): OO IX, 7 väitöstä; Ad recensionem Bullarii Romano-Sveogothici a Nobil. A. Celse editam Accessio (Acc.) ja Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium (Syll.): OO XII, 26 väitöstä. Laajempien tutkimusten julkaiseminen väitöskirjojen sarjana oli Turun akatemian professoreitten pääasiallinen julkaisuväylä.*

² Porthanin väitösteesien luonteesta ks. Kajanto 1983 ja Viljamaa 2005. Kajannon artikkeli on lähes ainoa pelkästään teesien käsittelylle omistettu kirjoitus; myös Viljamaan johdantokirjoituksessa käsitellään teesejä itsenäisenä aineistona.

³ Artikkelin aihe liittyy tulevaan väitöstutkimukseeni, joka kuuluu latinalaisen filologian alaan ja jossa käsittelen Porthanin teesejä sekä yksityiskohtaisesti että kokonaisuutena.

lyhyitä esityksiä vakiintuneista oppisisällöistä, ja niiden kirjoittaja oli usein itse väittelijän (*respondens*) sijasta väitöksen esimiehenä (*praeses*) toimiva professori tai dosentti. Niissäkin tapauksissa, joissa väittelijä oli itse osallistunut tutkielmansa kirjoittamiseen, oli esimiehen rooli työn aiheen ja asettelun määrittelemisessä suuri. Kysymys siitä, pitäisikö väitöksen kirjoittajana pitää väittelijää vai esimiestä, vaatii useimmiten tapauskohtaisen tulkinnan.

Toisinaan väitös koostui ainoastaan irrallisista teeseistä jotakin laajempaa aihetta käsittelevän yhtenäisen kokonaisuuden sijaan. Näitten teesien aiheet eivät useinkaan liittyneet sen enempää toisiinsa kuin itse väittelijän akateemiseen suuntautumiseen. Myös Porthanin pro gradu -väitös oli tällainen: se koostui kokoelmasta lyhyehköjä ”aforismeja”, joissa käsitellään varsin luonnontieteellisiä aiheita väitöksen esimiehen Jacob Gadolinin oman alan mukaisesti.⁴

Pelkistä teeseistä koostuvien väitösten lisäksi oli käytäntönä liittää teesejä myös sellaisiin väitöskirjoihin, jotka olivat irrallinen osa laajemmasta teoksesta. Tällainen osaväitös ei yleensä muodostanut itsenäistä kokonaisuutta joka sellaisenaan olisi ollut väittelijän puolustettavissa, joten argumentointitaidon osoittaminen tapahtui teesien avulla. Väitöstilaisuuksien kuulijoina oli ennen kaikkea opiskelijoita mutta myös muuta yleisöä, jonka tietoisuuteen saattoivat väitösten esimiehet teesien avulla tuoda tärkeinä pitämiään asioita. Teesit olivat siis keskeinen osa Turun akatemian opinkäyntiä, vaikka onkin epäselvää, kuinka syvällistä tieteellistä keskustelua teesiväitöstilaisuuksissa varsinaisesti käytiin. Etenkin kandidaatintutkintoa varten suoritettavat pro exercitio -väitökset olivat enemmän latinantaidon kuin tieteellisen pätevyyden osoittamista varten.⁵

Porthanin laatimia väitösteesejä on yhteensä 875 kappaletta, ja niitä on ilmestynyt tasaisesti koko Porthanin akateemisen opettajanuran aikana (1771–1804). Teesit jakautuvat 114 erilliseen väitökseen, joista yhtä pro gradu -väitöstä lukuun ottamatta kaikki ovat pro exercitio -väitöksiä. Kunkin väitöksen alussa on viidestä kahteentoista teesiä, jotka mahtuvat 1-2 sivulle nimiölehden jälkeen. Yhden väitöksen teeseissä käsitellään yleensä useampaa eri aihetta, mutta toisinaan on yhtenäinen teemakin löydettävissä. Porthanin opetusvirkaan liittyvien, puhetaitoa käsittelevien teesien lisäksi esittää hän teeseissä näkemyksiä mm. historiasta, moraalifilosofiasta ja tietoteoriasta, kasvatuksesta ja koulutuksesta, yhteiskunnasta ja uskonnosta sekä kielistä ja kirjallisuudesta.⁶ Teesien anti on paitsi tieteellistä, myös kasvattavaa: niissä esimerkiksi varoitetaan korttipelin (*chartarum ludus*) veltostuttavasta vaikutuksesta ja kehoitetaan nuorisoa tunnolliseen opiskeluun (*Bibl. XVIII, 1786; OO V: 306*).

Antiikin kirjallisuuden tie teeseihin

Virkansa puolesta Porthan oli akatemian ensisijainen latinan kielen ja roomalaisen kirjallisuuden asiantuntija, ja lähes kaikki ylioppilaat olivat jossain opintojensa vaiheessa hänen opetuksessaan vähintäänkin saavuttaakseen tutkinnon suorittamiseen

⁴ *Aphorismi Philosophici*, 1759, *OO I: 75–82*. Jacob Gadolin toimi väitöksen ilmestymisen aikaan fysiikan professorina.

⁵ Turun akatemian väittelykäytännöistä ks. Vallinkoski 1949 ja Pitkäranta 1996.

⁶ Teesien luokittelu aihepiirien mukaan sekä sitaattihakemisto: Toivo Viljamaa, *Themata & citationes in thesibus Porthanianis*, *OO XII: 509–522*.

vaadittavan latinan taidon. Porthan piti luentoja mm. retoriikan teoriasta, kasvatustieteistä, taidehistoriasta ja klassillisesta arkeologiasta. Antiikin tekstejä käsittelevien luentojen aiheina olivat useimmiten Cicero, Horatius ja Vergilius. Turun akatemian runouden professuuri oli lakkautettu vuonna 1747, minkä jälkeen runouden opetus siirtyi puhetaidon professuurin tehtäviin, mutta vasta Porthan v. 1769 aloitti säännöllisemmät roomalaisen runouden luennot.

Porthan tuli monessa antiikin teksteihin liittyvässä asiassa kulkeneeksi edeltäjänsä ja opettajansa Henrik Hasselin jalanjälkiä. Hassel painotti opetuksessaan puheen selkeyttä (*perspicuitas*) ja tuomitsi retoristen tennujen käytön – samaa järkipärisen retoriikan linjaa noudatti myös Porthan.⁷ Hassel julkaisi uransa aikana 125 väitöskirjaa, joista vain pienessä osassa käsiteltiin antiikkia, ja niissäkin melko yleisluontoisesti. Porthanin julkaisemia väitöskirjoja on 211, mutta varsinaiset antiikkia käsittelevät aiheet ovat Hasselin väitöskirjojen tapaan harvassa. Porthan käsitteli antiikin maailmaa ja kirjallisuutta laajemmin lähinnä luennoillaan.⁸

Porthania kiinnostivat paitsi Suomen historian lähteet, myös historia kokonaisuudessaan sen opettavaisuuden vuoksi. Kuten edeltäjänsä Henrik Hassel, Porthan antoi antiikin teksteistä keskeisen aseman Ciceron *De officiis* -teokselle, jota yleisesti pidettiin erinomaisena käytösoppaana nuorisolle. Latinan asema tieteen kielenä ei enää 1700-luvun Turun akatemiassa ollut itsestään selvä. Tosin sekä Hassel että Porthan kokivat latinan taidon ja ennen kaikkea kyvyn lukea alkuperäislähteitä humanistille välttämättömäksi. Varsinaiseksi tieteen kieleksi olisi heidän molempien mukaan kuitenkin paremmin sopinut kreikka, eivätkä he pitäneet modernien kielten käyttöäkään poissuljettuna.⁹ Ushumanistiset aatteet, jotka olivat vahvistuneet Porthanin Göttingenin matkan (v. 1779) jälkeen, vaikuttivat merkittävästi käsitykseen antiikista: Porthan painotti yhä enemmän antiikista säilyneiden tekstien ja muiden muistomerkkien sisällöllistä ja taiteellista arvoa.¹⁰

Antiikin kirjallisuus ja historia olivat keskeisessä roolissa Porthanin opetuksessa uudemman kirjallisuuden ja historian rinnalla.¹¹ Noin kymmenesosassa Porthanin kirjoittamista väitösteeseistä siteerataan antiikin kirjoittajaa tai mainitaan nimeltä jokin antiikin historian tai kirjallisuuden henkilö. Eniten siteerattu antiikin auktori on Cicero (25 sitaattia). Muitten sitaattien lukumäärät ovat: Seneca 12, Horatius 8, Quintilianus 6,

⁷ Hassel hoiti puhetaidon professorin virkaa vuosina 1728–1776. Hasselista ja tämän vaikutuksesta Porthaniin ks. Kajanto 1984 ja Merisalo 1995. Porthanin retoriikan opetuksesta Burman 1991.

⁸ Porthanin väitöskirjojen ja luentojen antiikkiin liittyvistä aiheista, Kajanto 1984, 14–23.

⁹ Porthan huomauttaa kreikan eduista latinaan nähden eräässä teesissäkin (*OO* VI: 299) ja latinan taidon tarpeellisuutta ja klassisen kirjallisuuden arvoa hän käsittelee laajalti väitöksessä *De consilio convertendi in vernaculam scripta Graecorum Romanorumque classica* (*OO* X: 27–48). Modernien kielten käyttöä tieteessä ei Porthan teeseissään puolusta, mutta huomauttaa kuitenkin jopa suomen kielen mahdollisuuksista kehittyä täysin käyttökelpoiseksi kieleksi (*OO* XII: 20).

¹⁰ Ushumanismista ja Porthanista, Kajanto 1984, 105–106; Merisalo 1995; Riikonen 1998, xviii–xix.

¹¹ Riikonen (1998: xiii) luonnehtii Porthanin tieteellistä tuotantoa seuraavasti: ”[väitöskirjoissa] Esitettyjä näkemyksiä puolustetaan tavallisesti vetoamalla tiettyihin hyviksi havaittuihin auktoireihin, joita ovat varsinkin antiikin kirjailijat sekä eräät 1700-luvun ranskalaiset, englantilaiset ja saksalaiset filosofit ja tutkijat. Väitöskirjat edustavat tavallisesti eräänlaista tasaista tieteellistä keskittyä, jota on silloin tällöin väritetty vertauksin tai ironisin, satiirisin tai sarkastisin huomautuksin. Mutta toisinaan sävy on kiihkeämpi, sillä mainittujen hyviksi havaittujen auktoireiden ohella mainitaan myös kritiikin kohteita, joihin suhtaudutaan poleemisesti.” Tämä lähteiden ja sävyjen kuvaus pätee yhtä lailla myös Porthanin väittelijän teeseihin.

Juvenalis 4, Ennius 2 sekä Cornelius Nepos, Curtius Rufus, Plinius, Sallustius, Velleius Paterculus, Livius ja Terentius kukin 1 sitaatti. Kreikkalaisia kirjoittajia ei teeseissä siteerata, mutta seuraavat nimet mainitaan: Aristoteles (3 mainintaa), Epikuros (3 mainintaa) sekä Hesiodos, Homeros ja Platon (kukin 1 maininta). Lisäksi on lukuisia teesejä, joissa Porthan käsittelee antiikin kieliä ja kirjallisuutta sekä niitten merkitystä ja oppimista. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Porthan siteeraa uudempia kirjoittajia vain 28 teesissä.¹²

Porthanin lähdeviittauskäytäntö varsinaisissa väitöskirjoissa on tarkka – hän mainitsee kirjoittajan, teoksen sekä sivunumeron tai tekstikohdan. Tällainen tunnollisuus ei hänen aikansa akateemisessa maailmassa ollut mikään välttämättömyys, ja teeseissä Porthan joutaakin siitä. Vain kuudessa klassisen sitaatin sisältävässä teesissä on mainittu siteerattava kirjoittaja, teos sekä sitaatin tarkka tekstikohta.¹³ Muissa teeseissä mainitaan ainoastaan siteerattavan auktorin nimi, eikä aina sitäkään. Muutamissa tapauksissa Porthan esittää sitaatin, joka on alun perin antiikin kirjoittajalta lähtöisin mutta joka esitetään irrallisena mieltelmänä tai sananlaskuna, lähdeä mainitsematta.¹⁴ Tällöin on lähteenä todennäköisimmin jokin mieltelausekokoelma.

Porthanin esittämät sitaatit ovat useimmiten sanatarkkoja, ja yleisin sitaatin muokkauksen syy on sen sovittaminen teesin lauserakenteeseen. Mainitessaan lähteen nimen Porthan käyttää esimerkiksi seuraavanlaisia ilmaisuja: *recte dixit Cicero* (”oikein sanoi Cicero”), *egregie dixit Seneca* (”erinomaisesti sanoi Seneca”), *pulcre canit Horatius* (”kauniisti runoilee Horatius”), *bene monet Cicero* (”hyvin neuvoo Cicero”), *sapienter Seneca (...) inquit* (”viisaasti laushti Seneca”) sekä *pulcre non minus quam vere Quinctilianus* (”kauniisti ja todenmukaisesti Quintilianus”).¹⁵

Filosofisen ja retorisen esikuvallisuuden ilmentymiä

Antiikin sivistyksellä oli Porthanin opetuksessa varsin ajankohtaista painoarvoa. Menneiltä ajoilta kumpuavaan viisauteen pääsee kuitenkin käsiksi vain tarvittavan kielitaidon avulla, ja ajan akateemisten realiteettien vuoksi oli kieltä myös osattava käyttää. Porthan esittää useissa teeseissä ohjeita ja normeja asianmukaisen kielitaidon saavuttamiseksi. Latinan kielen korrektia ja tyylikästä käyttöä ei hänen mukaansa voi oppia muuten kuin esikuvallisia kirjoittajia lukemalla ja ennen kaikkea heitä jäljittelemällä¹⁶, ja Ciceron kielenkäyttö oli Turun akatemian humanistien ensisijainen ihailun ja jäljittelyn kohde.¹⁷ Porthankin suosittelee korostetusti Ciceron lukemista nimenomaan puhetaidon opiskelun välineenä:

¹² Tässä esitetyt lukumäärät perustuvat Toivo Viljamaan sitaattihakemistoon (*op. cit.*), ja mukana ovat vain sellaiset sitaatit, joissa mainitaan lähteen nimi.

¹³ Tarkan lähdeviitteen sisältävät teesit ovat: *OO V*: 86, 104, 288; *OO IX*: 70, 348; *OO VI*: 300. Teesit ovat vuosilta 1773–1790.

¹⁴ Porthan esimerkiksi esittää sananlaskuina kaksi mieltelmää, jotka ovat molemmat Ovidiukselta peräisin. Ks. *OO VI*: 40 (*Ov. ars* 2, 13) ja *OO VII*: 958 (*Ov. trist.* 3, 4, 25–26).

¹⁵ Mainitut esimerkit: *OO VI*: 21, *OO VI*: 186, *OO VI*: 186, *OO VII*: 556, *OO VII*: 592, *OO XII*: 162. Samoja ilmaisuja esiintyy useissa muissakin teeseissä.

¹⁶ *OO VII*: 646: *Opinio eorum, qui linguae Romanae puritatem ac elegantiam, sine lectione auctorum classicorum attingi posse putant, tam est falsa, quam eorum, qui lectionem auctorum assiduam sine diligenti eorum imitatione ad hanc facultatem acquirendam sufficere putant.*

¹⁷ Porthanin ja hänen kollegojensa latiniteetin esikuvista ks. Kierimo 1983, 66 sq.

Vaikka muilta klassisilta roomalaisilta kirjoittajilta ei halutakaan riistää heille kuuluvaa kunniaa, suositellaan kuitenkin puhetaidon opiskelijoille ennen kaikkea Ciceron jatkuvaa lukemista.¹⁸

Porthan ajatteli, että antiikin retoriikan oppeja voi hyödyntää edelleen sellaisenaan eikä kuvitella, että hyvän puhumisen edellytykset olisivat varsinaisesti muuttuneet. Klassisen retoriikan opit oli alun perin suunnattu ensisijaisesti poliittisen elämän käyttöön, mistä Porthankin eräissä teesissä huomauttaa. Tämä ei kuitenkaan hänen mukaansa tarkoita, ettei niistä edelleen olisi hyötyä ”kaikenlaisen puhetaidon” opiskelussa.¹⁹ Porthanin aikana puheita pitivät lähinnä papit, mutta puhetaidon oppien alaan kuuluivat myös mm. muisto- ja onnittelupuheet. Porthan painotti opetuksessaan retoriikan kirkollisia sovelluksia, koska suurin osa hänen oppilaistaan tähtäsi pappisuralle.

Hioessaan oppilaidensa – tulevien saarnaajien – puhetaitoa oikaisee Porthan mahdollisia virhetulkintoja, joita joku saattaisi antiikin retoriikan opeista tehdä. Porthan korostaa esimerkiksi sitä, että Ciceron esittämä ”seikkaperäisen” puhumisen ihanne ei suinkaan tarkoita, että puheessa tulisi olla ylenpalttisen runsasta sanallista vuodatusta.²⁰ Quintilianusta Porthan vaikuttaa suoranaisesti kritisoivan sanoessaan, että tämän näkemys, jonka mukaan latinan sana *mores* vastaa huonosti kreikankielistä termiä *ethos*, on perusteeton.²¹ Porthan opettaa tiivistä ilmaisutapaa ja nostaa selkeyden suurimmaksi puhetaidon hyveeksi. Quintilianuksen selostus sanan *mores* käytöstä edustaa Porthanille tarpeetonta käsitteen määrittelyä. Etenkin filosofeja Porthan moittii toistuvasti hämärien sanakäänteiden ja loputtomien määritelmien käyttämisestä. Cicero valikoituu esikuvaksi tässäkin asiassa:

Filosofien tulee tietysti määritellä tarkasti asiat ja sanat, joista on puhe. Myös tässä on kuitenkin noudatettava kohtuutta, jottei tarpeettomasti yritettäisi selittää jo itsessään riittävän selkeitä ja ilmeisiä nimityksiä. Tätä eivät riittävästi huomioi monet, jotka haluavat vaikuttaa opetuksessaan erittäin tarkoilta. Mutta mitä hyödyimme, jos selitämme selkeää asiaa ainoastaan toisella yhtä selkeällä? Tähän pätee usein Ciceron toteamus, jonka mukaan ’samoin kuin hämärät asiat selkeytyvät puhumalla, niin selkeät asiat hämärtyvät esitelmöimällä’.²²

¹⁸ OO VII: 720: *Quamvis caeteros auctores classicos Latinos sibi debita haudquaquam privare velimus laude; eloquentiae tamen studiosis inprimis Ciceronem assidue legendum, non uno nomine commendamus.*

¹⁹ OO VI: 78: *Ars Rhetorices, quam veteres tradiderunt, proprie quidem ad homines docendos formandosque pertinuit qui oratores in Civitatibus suis evadere politici vellent; sed ex iisdem tamen praeceptis consulendis, ad omne eloquentiae studium magnam utilitatem redundare, certum est.*

²⁰ OO V: 154: *Parum intelligunt quid Ciceroni significet copiose dicere, qui in verborum effundenda multitudine & abundantia, hanc facultatem sitam putant.* Vrt. esim. Cic. off. 1, 156: *eloqui copiose, modo prudenter, melius est quam vel acutissime sine eloquentia cogitare.* Porthan esittää myös suoran lainauksen mainitusta Ciceron tekstikohdasta eräissä myöhemmin ilmestyneessä teesissä, OO V: 396: *Latori vero sensu Eloquentiae vocabulum intellectum voluit CICERO cum scriberet: Eloqui copiose modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine Eloquentia cogitare.*

²¹ OO IX: 70: *Frustra contendit FABIVS Inst. Orat. L. VI. C. II. ethos de quo praecipiant Rhetores, male morum appellatione Latine significari.* Vrt. Quint. inst. 6, 2, 8-9; Quintilianus puhuu siitä, ettei termille *ethos* ole hänen mielestään latinassa varsinaista vastinetta ja että *mores* tässä yhteydessä viittaa vain joihinkin sanan aspekteihin.

²² OO V: 86: *Accurate res & voces de quibus sermo est definire, Philosophorum omnino oportet; sed est tamen etiam hic aliquis modus tenendus, ne vocabula per se satis clara atque evidentia inutiliter explicare conemur; quod non satis observant multi, qui accuratissime docere, videri volunt. Quid autem lucratur, si rem claram non nisi per aequae claram interpretemur? Et saepe valet hic illud Ciceronis (de*

Porthan jatkaa Ciceroon vetoamista myös muissa teeseissä, joissa hän moittii filosofista saivartelua ja sanojen kanssa temppuilua.²³ Cicero on Porthanille paitsi esikuvallinen puhuja ja ajattelija, myös ehtymätön mietelauseiden lähde. Ciceron *De officiis* -teoksesta on Porthan valinnut viisaita neuvoja moraalisesti oikeanlaiseen elämään siteeraten kyseistä teosta yhteensä kahdeksassa teesissä.²⁴ Esitän tässä kaksi esimerkkiä, joista ensimmäinen on Porthanin uran alkua ajoilta. Kyseessä on suora lainaus, jota on täydennetty ainoastaan lähdeviitteellä: ”Se, ettei ihminen välitä mitä toiset hänestä ajattelevat, on sekä ylimielisyyden että jopa kevytmielisyyden osoitus. Cicero, *Velvollisuuksista*, kirja 1, kappale 28.”²⁵ Toinen esimerkki on vuodelta 1798: ”Ciceron lausahdusta ’Mikä on soveliasta, on kunniallista, ja mikä on kunniallista, on soveliasta’ on pidettävä varsin totena.”²⁶

Porthanilla on tapana käyttää klassikkotekstien sitaatteja edellä esitetyn kaltaisesti, aforistisessa muodossa. Jossain teeseissä esittää Porthan kuitenkin ensiksi varsinaisen väitteen ja valitsee vasta lisätodisteeksi sitaatin auktoriteettiasemassa olevalta kirjoittajalta. Esimerkiksi eräässä teesissä Porthan esittää, että ulkoiset aistinautinnot ovat merkityksettömiä ja jopa haitallisia, kun taas hyveellisyydestä ja kunniallisuudesta saatava nautinto tuottaa huomattavasti parempia seurauksia. Tämän hän todistaa lainaamalla Ciceron toteamusta *Beatus esse sine virtute nemo potest* (”Kukaan ei voi olla onnellinen ilman hyveellisyyttä”).²⁷

Porthan viittaa samaan lausahdukseen myöhemminkin, mutta jättää Ciceron nimen sillä kertaa pois. Hän vain toteaa suoraviivaisesti, että ”filosofit opettavat oikein, että ilman hyveellisyyttä ei kukaan voi olla onnellinen”.²⁸ Kyseinen ajatus kuuluu Porthanin opetuksen perusainekseen, eikä sen esittäminen siksi edellytä Ciceron korostamista lähteenä. Tämäntyyppisiä yleistotuksina pidettyjä antiikin viisauksia Porthan siis joko käyttää sellaisenaan tai vetoaa niiden kirjoittajan auktoriteettiasemaan.

Invent. L. II. c. 51); *quemadmodum* res obscurae dicendo fiunt apertiores, sic res apertae obscuriores fiunt oratione. Sitaatti on sanatarkka (Cic. *inv.* 2, 156). Sitaatin alkuperäisessä kontekstissa Cicero opastaa oikeuspuheen pitämisessä ja sanoo, ettei jokaisesta tähän puheen lajiin kuuluvasta säännöstä kannata antaa esimerkkiä erikseen, koska se vain tekisi asiaa hämäämmäksi.

²³ OO XII: 162: *Philosophis quibusdam recentioribus recte idem obvertas quod Epicureis olim Cicero: Hoc est vim afferre sensibus, extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quare merito addit idem: Opera danda, ut verbis utamur quam usitatissimis, & quam maxime aptis, id est, rem declarantibus.* Teesissä on kaksi suoraa Cicero-sitaattia (*fin.* 2, 16 ja 4, 57). Ks. myös OO XII: 176: *Debitis Philosophiae, quam vitae duces alias vocat, laudibus nihil detractum voluisse putandus est Cicero, cum dicit, Nihil tam absurde dici posse quod non dicatur ab aliquo Philosopho.* Vrt. Cic. *div.* 2, 119: *Sed nescio quo modo nihil tam absurde dici potest quod non dicatur ab aliquo philosophorum.*

²⁴ Kajannon (1983, 34) mukaan ovatkin juuri moraalifilosofiset teesit laajassa mielessä käsitettyinä suurin yksittäinen aihepiiriryhmä Porthanilla.

²⁵ OO V: 104: *Negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam hominis omnino dissoluti, CICERO de offic. Lib. I. Cap. XXVIII.* Vrt. Cic. *off.* 1, 99: *Nam neglegere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.*

²⁶ OO VII: 958: *Non possumus non probare illud Ciceronis: Quod decet honestum est, quod honestum est decet.* Vrt. Cic. *off.* 1, 94: *nam et, quod decet, honestum est et, quod honestum est, decet.*

²⁷ OO VI: 21: *Cum voluptates, quae sensibus externis percipiuntur, breves & fere momentaneae sint, & plures earum saepius iteratae nauseam taediumque efficiant ac sanitati etiam corporis noceant; omnibus praeterea iis hoc sit commune, ut semper gaudere iisdem nequeamus; voluptas autem e virtute honestoque percepta omnibus his nominibus eas superet: recte utique dixit Cicero, Beatus esse sine virtute nemo potest.* Vrt. Cic. *nat. deor.* 1, 48.

²⁸ OO VI: 408: *Recte philosophi, beatum esse sine virtute posse neminem, docuerunt.*

Kasvattavia esimerkkejä historiasta

Historian opettavaisuus on Porthanin teeseissään usein toistama teema. Sekä historiallisten tapahtumien että menneiden aikojen kirjallisuuden tuntemus on oleellista niin kasvatuksellisista kuin tieteellisistäkin syistä.²⁹ Historiasta saadaan myös hyviä esimerkkejä, ja hyvän esimerkin tärkeys puolestaan liittyy teeseissä lähes kaikkeen, alkeisopetuksesta ja käytöstavoista puhetaitoon sekä eettisten periaatteiden noudattamiseen. Porthanin mukaan hyvä esimerkki toimii tehokkaammin kuin huolellisimmatkaan teoreettiset ohjeet.³⁰ Tälle näkemykselle hän löytää lähteen antiikista. Hän mainitsee Senecan ”erinomaisen lausahduksen”, jonka mukaan ”tie oppiin on pitkä teorian kautta, mutta lyhyt ja tehokas esimerkkien avulla”.³¹ Myöhemmässä teesissä Porthan siteeraa samaa lausahdusta mutta tarkentaa sitä hieman huomauttamalla, että teoriaakin toki tarvitaan.³² Niin historiallisen kuin tapauskohtaisen esimerkin voima ilmenee teesistä, jossa Porthan käyttää Juvenalis-sitaattia samaan tapaan kuin edellä mainittua Senecan lausahdusta. Tässä puhe on ennen kaikkea siveysopillisten asioiden omaksumisesta ja opettamisesta:

Mitkään tapoja koskevat säännöt, vaikka ne olisivat erinomaisia ja otollisessa järjestyksessä taidokkaasti selitettyjä, eivät riittävästi ole hyödyksi nuorille mielille, jos ne, joiden tehtävänä on niitä opettaa, itse osoittavat toiminnallaan jättävänsä huomiotta neuvomansa hyveellisyyden noudattamisen. Niinpä erittäin viisas on Juvenaloksen neuvo: *lapsi ansaitsee suurimman mahdollisen arvonannon*.³³

Tämä teesi on tarkoitettu ohjeeksi kaikille, jotka tulevat toimimaan kasvattajan roolissa. Porthan haluaa olla luomassa pedagogista käytäntöä, joka olisi eettisesti pätevä. Suorien antiikinaikaisten kasvatusohjeiden lisäksi hyödyntää Porthan myös antiikin historian tapahtumia. Hän löytää historiasta sekä varoittavia esimerkkejä että jäljittelyn arvoisia tai hänen aikanaan toistuvia tapauksia.³⁴ Esimerkiksi aviopuolisoiden eroamisen yhteiskunnallisista vaikutuksista varoittaessaan lisää Porthan väitteensä uskottavuutta viittaamalla Rooman valtakunnan vaiheisiin kahdessa eri teesissä. Avioero on uhka yhteiskunnalle sekä merkki tapojen rappeutuneisuudesta, ”kuten Rooman historiakin

²⁹ OO V: 20: *Diligens et prudenter institutum Historiae studium, non sine summo juventutis damno negligi potest*; OO V: 342: *Historiae usum tam in scientiis excolendis, quam vita feliciter agenda, maximum esse, nemo nisi rerum humanarum prorsus ignarus, negare potest*. Vastaavat huomiot tulevat esille lukuisissa muissakin teeseissä.

³⁰ OO V: 136: *Bona exempla teneros liberorum animos efficacius & a malo torquent, & ad bonum applicant, quam vel prudentissima verborum praecepta*; OO VII: 738: *Ad liberos bene educandos, bona exempla efficacius conferunt, quam vel frequentissima ac sapientissima praecepta*.

³¹ OO VI: 186: *Quod egregie dixit Seneca: Longum iter esse per praecepta, breve & efficax per exempla; id in memoriam diligenter revocare debent, quicunque juventuti praesunt educandae*. Vrt. Sen. *epist.* 6,5.

³² OO VI: 403: *Quamvis acute vereque Seneca dicat longum iter esse per praecepta, breve & efficax per exempla; hinc tamen concludere haud licet, praecepta esse omnino contemnenda, aut eorum vim fructuosam nullam statui debere*.

³³ OO V: 324: *Ut nulla morum praecepta, si vel praestantissima fuerint, & optimo ordine summaque arte explicata, puerilibus animis satis prosunt, si illi, quibus incumbit horum agere curam, ipsimet suis actionibus commonstrent, se virtutis, quam commendant exercitium negligere; ita prudentissima omnino est admonitio Juvenalis: maxima debetur puero reverentia*. Vrt. Juv. *sat.* 14, 47.

³⁴ Varoittavista esimerkeistä todettakoon, että Porthanin kritiikki antiikkia kohtaan ilmenee etenkin hänen suhtautumisestaan roomalaisten valloituspolitiikkaan (Riikonen 1998, xliii). Porthanin on nähty myös pitäneen antiikin historiaa mallina oman aikansa suurvaltojen toiminnalle (Kajanto 1984, 120–121).

opettaa”.³⁵ Samaan tapaan kuin esimerkin voimasta puhuessaan esittää Porthan saman väitteen myös ilman antiikkiin vetoamista.³⁶

Porthan vetoaa antiikin historiaan myös teesissä, jossa hän huomauttaa äkkirikastumisen olevan usein haitallista ihmiselle. Teesissä verrataan suuren perinnön aiheuttamaa holtitonta rahankäyttöä siihen, kuinka kreikkalaiset ja roomalaiset sortuivat ylellisyyteen ja tapojen rappioon saatuaan valtavia rikkauksia sotasaaliiksi.³⁷ Porthanin toivomus lienee ollut, että hänen aikansa aatelisnuorukaiset olisivat voineet antiikin historiaan perehtymällä oppia kohtuullisuutta omaisuutensa hoidossa. Antiikin maailma esiintyy tietysti esimerkkinä myös toivottavissa asioissa, kuten sivistysvaltion kehittämisessä:

Jotta kansan hengenlahjat saavuttaisivat tyylitajua ja tottumuksen sekä esimerkkien avulla kehittyisivät kohti humaaniutta, on välttämätöntä, että yhteiskunnassa on runsain määrin lukeneita ja sivistyneitä ihmisiä. Ateenan ja Rooman yhteiskuntien esimerkki osoittaa tämän enemmän kuin hyvin.³⁸

Tämä teesi on ilmeinen kannanotto koulutuksen tärkeyden puolesta, ja esimerkin voimaa alleviivataan jälleen. Porthan luonnollisestikin toivoi kotimaansa sivistyneistön laajenevan mahdollisimman suureksi ja pyrkinee tällä teesillä lisäämään kansakunnan lukevaisuutta. Eräässä teesissä hän toteaa, että useimpien kansojen keskuudessa on runous edeltänyt kirjoitustaitoa, eikä tätä tule pitää mitenkään ihmeellisenä.³⁹ Porthanin mainitsemat ”useimmat kansat” sisältävät tietysti ainakin kreikkalaiset ja suomalaiset, joita tässä yhdistää suullisen eepin runouden syntyminen ennen kirjallisuutta. Näitten teesien perusteella Porthan näkee kreikkalaisen sivistyksen syntyhistorian mallina suomen kielen ja kotimaisen kulttuurin kehitykselle.

Jatkuva antiikkiin viittaaminen ja vetoaminen ei tarkoita sitä, että Porthan mitenkään haikailisi menneisyyden perään. Kaikissa aikakausissa ja kulttuureissa on sijaa niin moitteelle kuin ylistyksellekin. Eräässä teesissäkin Porthan huomauttaa, kuinka menneisyyden pitäminen nykyisyyttä parempana on pääasiallisesti aiheetonta.⁴⁰ Antiikin kirjallisuushan itse asiassa paljastaa lukijalleen, kuinka menneisyys toistaa itseään.

³⁵ OO VI: 186: *Ut divortia conjugum, ob causas justas permittenda omnino esse urgemus; ita licentiam hujus rei perniciosissimam civitati esse, vel Romana Historia docere quemque potest; OO XII: 200: Divortium frequentiam ad signa morum corruptorum pertinere tetra, nemo ignorat. Quam rem vel Romanorum exemplum demonstrat, non laetissimam quibusdam hodiernis gentibus fortem portendens.*

³⁶ OO VI: 444: *Felicitas hominum atque boni in Republica ordinis conservatio postulant, ut divortia quantum fieri possit impediatur, ac in primis causae earum juste arceantur.*

³⁷ OO VII: 702: *Ut divitiae privato, circa suam industriam, subito, per haereditatem vel fortuito quocunque fortunae favore affluentes, saepe illum infelicem magis quam vere felicem reddunt, in luxum atque prodigalitem stultam illum praecipitantes; ita divitiae immensae per occupationem bellicam acquisitae, similem civitati parere noxam, experientia docuit. Quis v. c. ignorat, quam vim praeda Persica in Graecorum, & Macedonica atque Asiatica in Romanorum mores corrumpendos luxumque gignendum, habuerit?*

³⁸ OO XII: 50: *Quo ingenium populi sensum elegantiae adsciscat, atque consuetudine & exemplis ad humanitatem perducatur, necesse est, ut Civitas affluat litterarum disciplinis & eruditibus hominibus: quod vel Atheniensis & Romanae Civitatis exempla, satis superque docent.*

³⁹ OO IX: 70: *Poëticam facultatem, apud gentes plerasque, literis fuisse antiquiorem, mirum videri debet nemini.*

⁴⁰ OO XII: 96: *Quamvis tempora praeterita, more solenni atque vetusto laudari, praesentia contra vituperari & reprehendi audias; illa tamen immerito his in universum praeferri, multis docere licet rationibus.*

Porthanin ajan uutuusala oppihistoria⁴¹ osoittaa hyötynsä, kun aiheena ovat filosofiset kiistat. Porthan luettelee aiheita, joista ”jo muinaiset kreikkalaiset” ovat kiistelleet samalla innolla kuin myöhempien aikojen oppineet. Tällaisia aiheita ovat Porthanin mukaan mm. ideoitten alkuperä, moraaliset periaatteet ja ihmismielen vapaus.⁴² Porthan on sitä mieltä, että oppiriitojen lisäksi on suuri osa viisauksistakin keksitty jo antiikin aikoina – esimerkkinä juuri mainitut moraaliset periaatteet:

Vanhoja viisauksia kaupitellaan usein uusina totuuksina vain toisilla sanoilla sanottuna, mikä ei voi jäädä huomaamatta keneltäkään, joka huolellisesti tarkastelee vanhoja sekä uudempia kiistoja moraalisisista periaatteista.⁴³

Klassinen sivistys nivoutuu myös uudempaan filosofiaan esimerkiksi teesissä, jossa Porthan huomauttaa filosofi Leibnizin ajatuksen parhaasta mahdollisesta maailmasta löytyvän jo Cicerolta.⁴⁴ Muinaisten ajatusten toistamisesta uudessa muodossa puhuu Porthan toisaalla esittäen jo Ciceron havainnoineen ja moittineen kyseistä ilmiötä.⁴⁵ Teesin sanoma on sama kuin edellä käsittelemässäni selkeyden tavoitteluun liittyvässä teesissä⁴⁶. Porthan toivoo, että historian tuntemuksen avulla kyettäisiin välttämään paitsi samojen virheiden toistaminen, myös tuttujen totuuksien tarpeeton uudelleenjulistaminen.

Antiikin kirjallisuuden hyöty

Teesit sisältävät useita yksiselitteisiä kannanottoja klassisen kirjallisuuden tärkeydestä, esimerkiksi: ”Ne, jotka väittävät valistuneen aikamme jo pärjäävän ilman kreikkalaista ja roomalaista kirjallisuutta, arvioivat huonosti sen merkitystä ihmisille.”⁴⁷ Sama viesti toistuu myöhemmässä teesissä: ”Ne, jotka ajattelevat että klassista kirjallisuutta tulee käsitellä vain kielen oppimiseksi, erehtyvät tässä häpeällisesti.”⁴⁸ Tämä teesi liittyy ns. vanhan humanismin ja Porthanin oman aatteen, uushumanismin, vastakkainasetteluun. Vanha humanismi nähtiin antiikin kirjallisuuden kivettyneenä jäljittelynä, jossa klassi-

⁴¹ *Historia literaria*; kirjaimellisesti siis ’kirjallisuushistoria’. Oppihistoriasta Porthanilla Kuisma 2005.

⁴² OO VI: 372: *Qui plane hospes in Historia Literaria non est, facile videt, multas controversias philosophicas, de quibus recentiori tempore vehementer pugnandum fuit, non minoribus apud Graecos olim animorum motibus fuisse agitatas: quales ex. gr. sunt de origine idearum nostrarum, de principiis moralitatis, de libertate mentis humanae &c.*

⁴³ OO IX: 462: *Quam saepe veteres sententiae, aliis verbis propositae, pro novis veritatibus venditentur, vel controversias antiquiores recentioresque de principiis moralitatis diligentius considerantem, fugere potest neminem.*

⁴⁴ OO V: 288: *Semina Leibnitiana de mundo optimo doctrinae, in his CICERONIS verbis neminem facile non agniturum putamus: Mundi quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. Ex iis enim naturis, quae erant, quod effici potuit, optime effectum est. Doceat ergo aliquis, potuisse melius. Sed nemo umquam docebit. Et si quis corrigere aliquid volet; aut deterius faciet, aut id quod fieri non potuit, desiderabit. De nat. Deor. L. II, c. 34. Vrt. Cic. nat. deor. 2, 86 sq.*

⁴⁵ OO XII: 176: *Ac multis, etiam recentissimis, qui de singularibus suis in Philosophiam meritis gloriantur, non injuria dicas, quod Stoicis olim exprobravit Cicero: quid interest nisi quod ego res notas notis verbis appello: vos nomina nova quaeritis quibus idem dicatis? Vrt. Cic. fin. 5, 89.*

⁴⁶ Ks. nootti 23 (OO V: 86).

⁴⁷ OO V: 252: *Parum aestimant ingenue, quid litteris Graecis Romanisque nostri debeant homines, qui lucem hujus temporis ope illarum parum jam indigere, statuunt.*

⁴⁸ OO VI: 204: *Auctores veteres Classicos, qui linguae tantum discendae causa tractandos esse putant, hae illi turpiter falluntur.*

koilla ei ollut kielen oppimisen lisäksi muuta itsenäistä arvoa. Uushumanistista ajattelua puolestaan osoittaa pyrkimys nähdä antiikin kirjallisuus tärkeänä itsessään.⁴⁹

Porthanin näkemyksen mukaan se latina, jota Cicero ja muut esikuvalliset antiikin kirjoittajat käyttivät, on vieras ja kuollut kieli (*peregrina atque dudum mortua lingua*).⁵⁰ Eräissä teesissäkin todetaan, että ”roomalaisten kielen voidaan nähdä kokeneen jokseenkin saman kohtalon kuin heidän valtakuntansa”.⁵¹ Porthan myös toteaa latinan kielen lausumisen turmeltuneen vuosisatojen saatossa niin paljon, että Cicero tuskin enää kykenisi ”nykylatinaa” ymmärtämään, vaikka sen puhujat hänen itsensä erinomaisia kirjoituksiaan lukevatkin.⁵² Klassinen latina on siis läksi menetetty, joten antiikin kirjallisuuden lukemisella on oltava ennen kaikkea korkeampia päämääriä kuin kielen oppiminen.

Porthan päätyy useassa teesissä puolustamaan antiikin kirjallisuuden merkitystä aikansa hyötyaatteen paineessa, mutta on toisaalta valmis myöntämään, ettei kaikkea antiikin kirjallisuutta ole syytä pitää automaattisesti ensiluokkaisena. Eräissä teesissä hän vastustaa Christoph Heumannin esittämää näkemystä, jonka mukaan ”vanhalta ajalta on säilynyt ainoastaan parhaiten kirjoittajien tekstejä”.⁵³ Porthan esittelee tämän näkemyksen suorastaan ”tietämättömyyden osoituksena”, joka kärjistyy toisessa teesissä ”uskomusten (*praejudicia*) vallassa” olemiseksi:

Antiikista meille säilyneet kirjalliset ja muut teokset eivät kaikki ole korkeinta laatua, paitsi uskomusten vallassa olevien ihmisten mielestä. Tästä nähdään, kuinka tärkeitä on että näissäkin asioissa nuorison opiskelua ohjataan viisaitten opettajien harkintavyöllä.⁵⁴

Heumannin väite on Porthanin mielestä *praejudicium* eli uskomus tai ennakkoluulo, ja sellaisen hälventämiseksi on jälleen tärkeää painottaa opettajan ja kasvattajan vastuuta.⁵⁵ Samalla Porthan korostaa, että antiikin kirjallisuus ei ole pelkkä kielenopiskelun väline tai historian tietolähde, vaan sillä on myös taiteellista arvoa. Tämä on ehdottomasti otettava huomioon sitä tulkittaessa ja käsiteltäessä, esimerkiksi oppihistorian luennoilla. Porthanin tarkoittama viisas opettaja tuntee teosten kontekstin sekä on terävä-älyinen. Tarvitaan ”tyylitajua” (*gustus*).⁵⁶ Termi *gustus* viittaa myös tyyl-

⁴⁹ Ks. esim. Kajanto 1984, 40–41; 117.

⁵⁰ *De consilio convertendi* ..., 1786; OO X :30.

⁵¹ OO VII: 758: *Linguam Romanam eadem fere fata ac ipsum imperium Romanorum habuisse, non incommode affirmatur.*

⁵² OO V: 86: *Multorum seculorum aetas veram linguae Latialis orthoëpeian ita corrumpit, ut sui jam non potuerit non evadere dissimillima; & dubitamus merito, an si nostro tempore Cicero revivisceret, vernacula sua loquentes, imo ipsa scripta legentes illa sua excellentissima, posset intelligere.*

⁵³ OO VI: 58: *Quamvis negandum haud sit, egregia omnino esse veterum opera pleraque quae ad nos pervenerunt; valde tamen imperitum merito habemus Heumanni iudicium (Consp. R. Lit. C. IV, § XIV) e prisco aevo non nisi optimos scriptores superesse, pronuntiantis.* – Christoph August Heumann (1681–1764) oli Göttingenin yliopiston professori, jonka tässä siteerattu teos *Conspectus reipublicae literariae sive via ad historiam literariam* (ilmestynyt ensimmäisen kerran v. 1718) oli laajalti käytetty oppihistorian lähdeos.

⁵⁴ OO VI: 261: *Cum tamen nec antiquorum opera, sive litteraria sive aliarum artium, quae ad nos pervenerunt, omnia summi pretii haberi, nisi ab homine praejudiciis nimis capto queant; patet hinc, quanti sit momenti, ut doctorum sapientium iudicio, juvenum studia, in his quoque rebus dirigantur.*

⁵⁵ Porthanin *praejudicium* -käsitteestä esim. Kajanto 1983, 38.

⁵⁶ OO VI: 242: *Auctores veteres recte explicaturo, praeter doctrinae opes & ingenii acumen, gustu etiam, quem vocamus, mentis opus est; quo carens saepe in falsas interpretandi vias ingreditur.*

suuntiin, esimerkiksi *gustus Gothicus*, mutta Porthan puhuu enemmänkin tyyliä ja taiteellista aistista, joka syntyy osin luonnonlahjana ja jonka kehittymistä edistää kaikenlaisten antiikista säilyneiden, esineellisten ja kirjallisten taideteosten jatkuva tutkiskelu.⁵⁷ Puhuessaan tyyliä Porthan käyttää sanan *gustus* yhteydessä ilmaisuja kuten ”niin sanottu” tai ”kuten sanotaan”, esim. *bonus gustus, (ut loqui solemus; qui vocari solet)*. Vaikka Porthanin käyttämä käsite (*bonus*) *gustus*, ”hyvä maku”, ei siis ollut tässä merkityksessä vakiintunut käsite, se oli kuitenkin selvästi ajankohtainen. Kannattaa muun muassa huomata, että juuri samana vuonna 1789, jolloin tässä siteeratut teesit julkaistiin, ilmestyi myös Porthanin ohjaamana G. F. Tihlemanin taiteen makukäsitystä (*gustus*) käsittelevä kaksiosainen väitös *De habitu Artium Elegantiorum* (OO X: 121–160).⁵⁸

Lopuksi

Teeseistä on selkeästi luettavissa, millainen oli Porthanin virallinen, opettajan roolissaan viestittävä asennoituminen antiikkia kohtaan. Hän kannatti järkipäätä ja maltillista suhtautumista tässä asiassa yhtä lailla kuin muissakin. Valikoidut antiikin kirjoittajat sopivat suoraan esikuviksi useissa asioissa, kuten vaikkapa Cicero puhetaidossa ja moraalifilosofiassa. Porthan kaipasi selväsanaisempaa ilmaisua monille aikansa kirjoittajille, ja tähän kehottamisessa saavat antiikin kirjoittajat toimia esikuvina. Antiikin kirjoittajat ovat myös sananlaskun asemaa tavoittelevien mietelauseiden ehtymätön lähde.

Porthan käyttää antiikin historiaa pyrkiessään todistamaan jonkin oman aikansa ilmiön haitallisuutta tai edullisuutta. Historia ei kuitenkaan ole Porthanille ainoastaan jotakin joskus tapahtunutta, vaan se on myös jotakin jatkuvasti tapahtuvaa. Viisaat ajatukset eivät automaattisesti jalostu aikojen kuluessa paremmiksi, vaan säilyvät hyvinkin muuttumattomina. Vaikka latina onkin kuollut kieli, elää antiikki ihmisen ajattelussa jatkuvasti.

Porthan ei pidä antiikista alkuperää itseisarvona. Kaiken kirjallisuuden tutkimisessa ja sen arvon määrittämisessä tarvitaan laajan sivistyneisyyden lisäksi taiteellista aistia. Antiikin jäämistön sokea ihailu ei perustu järkeen. Uskomuksiin ja ennakkoluuloihin takertuville sanotaankin suorat sanat teesissä, joka saa tämän artikkelin päätteeksi kiteyttää Porthanin näkemyksen antiikista:

Uudistuspyrkimykset ovat aiheuttaneet lukuisia raskaita erehdyksiä ja paljon pahaa. Ei voi kuitenkaan olla varma siitä, ettei suurempaa haittaa olisi aiheuttanut ja tulisi aiheuttamaan tuo sokea auktoriteettien ja antiikin näkemysten noudattaminen, joka on tapana etenkin kaikkein tärkeimmässä asioissa.⁵⁹

⁵⁷ OO VI: 261: *Ad gustum, qui vocari solet, bonum gignendum, naturae quidem benignitas in homine nihil haud facit; sed facultas tamen & diligentia praeclara naturae artisque opera contemplandi, maxime utique ad illum comparandum confert. Quare Antiquitatis in hoc genere monumenta assidue considerandi opportunitas, vehementer utique prodest.*

⁵⁸ Ks. Riikonen 1998, xxxiii–xxxvi.

⁵⁹ OO VII: 794: *Novandi studium, quamvis immanes haud raro errores & mala genuerit gravissima; nescio tamen annon vehementius multo nocuerit atque noceat, quod in rebus maximi praecipue momenti obtinere solet, caecum auctoritatis ac antiquitatis praejudicium.*

Lähteet ja kirjallisuus

- Burman, Carina 1991. “Denna förträffeliga konsten”. Henrik Gabriel Porthan och retoriken’, *Historiska och litteraturhistoriska studier* 66, 97-126.
- Kajanto, Iiro 1983. ’Porthanin mielipiteet väitöskirjojen teesien valossa’, *HistAik* 1983(1), 33-40.
- Kajanto, Iiro 1984. *Porthan and classical scholarship: a study of classical influences in eighteenth century Finland*, AASF B 225, Helsinki.
- Kierimo, Kyösti 1983. *Observationes de latinitate Porthaniana*, Helsinki.
- Kuisma, Oiva 2005. ’Johdanto’, ’Estetiikka ja kirjallisuus’, *Estetiikan syntysanat. Suomalaisen estetiikan avainkirjoituksia valistusajalta 1970-luvun alkuun*. Toim. Oiva Kuisma ja H. K. Riikonen, SKS:n toimituksia 1015, Jyväskylä, 9-34.
- Merisalo, Outi 1995. ’Classical Philology in Eighteenth-Century Finland: Henrik Hassel and Carl Abraham Clewberg’, *Arctos* XXIX, 137–154.
- OO = Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia*. Edidit Porthan-seura. I–XIII. Turku 1939-2007.
- Pitkäranta, Reijo 1996. *Maamme väitöskirjakäytännön historiaa. Yksi puu, kaksi taivasta. Suomalaisia kirjallisuusväitöskirjoja 1833-1847 (193-202)*, toim. Yrjö Varpio, suom. Teivas Oksala ja Reijo Pitkäranta. SKS, Helsinki 1996.
- Riikonen, H. K. 1998. ’Johdanto’, *Opera omnia* X, ix-xlix, Turku.
- Vallinkoski, Jorma 1949. ’Piiirteitä suomalaisen väitöskirjan historiasta’, *Bibliophilos* 1(29), 1-11.
- Viljamaa, Toivo 2005. ’Johdanto’, *Opera omnia* XII, ix-xxviii, Turku.

Inkeri Kinnari

FM. Jatko-opiskelija. Turun yliopisto
inkeri.kinnari (apud) utu.fi